

מזל סעיל ואני, אמן ולא שליח

במסע של אמנות ובמסע שליחות יש נקודת אל-חזור, שממנה ואילך, הנוסע שבוי בסיפור ויש לו האנרגיה ללכת קדימה כדי לפצח תעלומה או להיכנס לעבי הקורה. אבל יש גם נקודת סיום. ממנה ואילך אין אנרגיה מספקת להמשיך

כותב: דוד פישר

מזל סעיל, ילידת טוניס, תושבת יבנה בת 52, עובדת משק בית בראשון לציון, חשוכת ילדים, מתגוררת עם אמה. עגונה. בעלה נעדר כמעט 20 שנים. באין מידע על גורלו לא נתן לה בית הדין הרבני שחרור מנישואיה. כאשר דתייה לא תרה אחר הרפתקאות מכל סוג שהוא. "קברו אותו והוא חי" היא אמרה על בעלה דני סעיל. "קברו אותו והוא חי" הוא גם שם סרט דוקומנטרי שעשיתי ב-1996. בעקבותיו שוחררה מזל מעגונותה.

זה החל במודעה קטנה שראיתי בעיתון, על כינוס נשים עגונות בשכונת התקווה. מסקרן. אולי סיפור לסרט. האירוע היה בבית כנסת. חילקו כיפות בכניסה. גברים מעטים באו. ישבתי בצד. התבוננתי, הקשבתי, בחנתי את פניהן של הדוברות, של הקהל. ייאוש מאוד לא נוח ניבט מעיני הנשים. באוויר היה כאב, מנת ייסורים מעיקה, חוסר אונים.

אבא שלי, ניצול שואה, עלה לישראל ב-1948 והצטרף לפלמ"ח בקפריסין. בתום מלחמת השחרור התיישב במושב כפר-טרומן, ביקש להיות חקלאי. הכפר הוא רחוב אחד, צריפי עץ, ומאחורי כל צריף חלקת אדמה. נציגי תנובה חייבו את המתיישבים להעביר את הסחורה החקלאית דרכם. אבי התנגד, נלחם בהם, הערים עליהם. כשהיה צריך, וכשכבר לא היתה ברירה, הוא סטר לפקח של תנובה בשער המושב. מאז הסטירה איש לא העז להתעסק אתו, כך סיפר. שנים רבות עבד בחברת מקורות, כפועל פשוט, בעבודות עפר. חרה לו שהנהלה נוסעת במכוניות מפוארות (לארק, סטודיבייקר) והפועלים נדחסים בארגזי הטנדרים. הוא קם ודיבר באסיפת פועלים. עוול, כל עוול, היה לו סדין אדום. הדרך היחידה לשנות היתה להתנגח, לא להשלים עם חוסר צדק. אבל מתוך אחריות לפרנסת בני ביתו הוא לא הלך עד הסוף, כי מי שהלך עד הסוף סומן כקומוניסט. ומי שסומן כך, הראו לו את הדרך החוצה.

קיבלתי ממנו, ינקתי ממנו, את האובססיה לצדק, את הבוז לעוולות שעושה הממסד לאדם הפרטי; את האומץ לעסוק בנושאים מעוררי מחלוקת בסרטים דוקומנטריים; את הכוח להתמיד במשימות גם אם אין כביכול סיכוי רב לשנות; את הסקרנות ואת ההרפתקנות. אותם דברים שהובילו אותי בדרך מאוד ברורה, כמעט סלולה, להיות מי שאני.

עם חוויית מפגש הנשים העגונות בזיכרוני, הלכתי לרב אלי בן דהאן, מנהל בתי הדין הרבניים. אני רוצה לעשות סרט על נשים עגונות, אמרתי. הוא שאל למה. כי אני רוצה לעזור, עניתי. הוא שאל איך. אינני יודע עדיין, אמרתי. הכי בנאלי היה לומר שאני רוצה

להעלות את הנושא לתודעה הציבורית בעזרת סרט דוקומנטרי, אבל לא אמרתי. גם כי ידעתי שאני לא מלאך ולא שליחו של מלאך. גם כי ידעתי שבסופו של דבר אני בתפקיד ובמקצוע של מספר סיפורים ולא נושא דגל חברתי. לא מניף דגלי מלחמה. רק מנהל מלחמות פרטיות משלי. והמלחמה כולה פנימית והיא מסעירה אותי: האם אני במאי של סרט או שנועדתי ואני בעל אג'נדה חברתית.

הרב בן דהאן הסתובב והוציא מארון מצופה פורמייקה חומה, שחלקו העליון דלתות זכוכית שמאחוריה ספרי קודש רבים, חבילת תיקים משרדיים, ובהם רשימה ארוכה של נשים עגונות. אחת שבעלה נקבר, ככל הנראה בידי אנשי הפשע המאורגן, מתחת ליסודות בניין גדול הנבנה והולך בעיר צפונית בישראל. אחת שבעלה יושב זה כמה שנים בכלא ומסרב לתת לה גט. ומזל סעיל. זה מקרה מיוחד וקשה, ואת זה בוודאי לא תרצה, אמר לי בן דהאן. האמת היא שעד היום אינני יודע אם ביקש לפתות אותי בעזרת המלים האלה. ברור שהצליח. זה סיפור בלתי פתיר, אמר לי. בעלה נרדף על ידי כוחות הביטחון, אבל יש אומרים שגם עבד בשביל המוסד. סיפור מפותל. האיש לא נראה כ-20 שנה. מי יודע אם הוא חי או מת. לא ניסיתי להסתיר את התלהבותי. היא מסרבת לדבר, אמר. אם כך זהו אתגר מצוין, השבתי.

ביני לביני שאלתי, האם אפשר לעשות סרט דוקומנטרי עם או על מזל סעיל בלי לעשות ניסיון, יומרני ככל שיהיה, להשיב לה את חירותה האישית?

מה החובה שלי כלפי מזל סעיל? מה המשימה שלי כיוצר? איזה סרט זה יהיה? מתי ומה יהיה בסופו? נפגשתי עם מזל. אני אשכנזי, משכיל (פחות או יותר), איש מדיה, מתוחכם. מה בדיוק אני רוצה ממנה חוץ מאשר להתעלק על הסיפור שלה ולמצוץ ממנו את מה שטוב לסרט שלי; האם באמת אני רוצה רק את זה? האם יש משקל לרצון שלי, שבעייתה תבוא על פתרונה? האם פתרון בעייתה ייטיב עם הסיפור שאני מרכיב מחומרי המציאות, או רק ייטיב עם מזל? האם יש סיכוי שאנקוט עמדה לא מתנשאת כלפיה, כלפי משפחתה?

במאי נודע, בעל אג'נדה מזרחית מובהקת, הציב בצדק רב סימן שאלה על יכולתי להתבונן בגובה העיניים וברגישות הראויה במזל סעיל.

התחושה שיש באפשרותי לעזור לה נתנה לי כוח, מילאה בסיפוק. אני דוקומנטריסט. יש לי גם תעודת עיתונאי, אני ניהן במידה ראויה של מניפולטיביות (אני במאי), אני יכול להשפיע, יכול לשנות. לקחתי על עצמי שליחות. אנסה לעשות אמנות. עלי להישאר קרוב לעצמי ולאינטרסים שלי כיוצר. המהלך מתבהר. לא הייתי רוצה להניח עכשיו, שהיתה זו לא רק זכות צלם אותה, אלא גם חובה, כיוצר, כאזרח. זה נכון אבל זה יוצר תמונה לא שלמה, ובלי ההמשך זה יוצר תמונה שגויה, לא אותנטית. מה שהיה לי חשוב באמת הוא להתקבל לקהילת היוצרים. קיוויתי שהסרט יתקבל לתחרות וולגין בפסטיבל הקולנוע בירושלים. רציתי לראות אותו בשידור בטלוויזיה בפריים-טיים. חיפשתי דרך לספר סיפור מרתק ולמכור את הסיפור לעיתונות. ביקשתי מנילי אצלן, צלמת מחוננת, להצטרף אלי. למה נילי? כי היא הטובה ביותר. כי היא אשה, והיא תעזור לי להתחבר למזל בקלות. כי חשוב איך יצולם הסרט, איך יראה, איך יוצג לצופים. אי אפשר

להסתפק בהנחה שהשליחות שלקחתי עלי לסייע למזל סעיל מדברת בעד עצמה. לא. היא מדברת דרך המדיום והאמצעים הקולנועיים שברשותי.

כשהייתי סטודנט לקולנוע, אחד המורים בפקולטה אמר לנו שאין קולנוע פוליטי, כי קולנוע פוליטי הוא כזה שמשפיע על המציאות ואין באמת קולנוע כזה. יש, כנראה, רק קולנוע שמשקף את המציאות. מהו אותו קולנוע שאמור להשפיע על המציאות? קחו סרט שמצולם בבית סוהר. אם לאחר הקרנתו לפני האסירים קמו האסירים ופתחו במרד, הסרט הוא פוליטי. הסרט עשה מעשה, האסירים לא ישבו בחיבוק ידיים והשפעת הסרט היתה מיידית. כל מצב אחר איננו מדיד. מה חשיבותם של עשרות הסרטים שנעשו על הסכסוך במזרח התיכון? האם היה בהם הכוח לשנות? יש להם בוודאי לא מעט יומרה מיותרת כזאת. רבים מהם, כך נדמה, משרתים צד זה או אחר. רובם עסוקים בדמגוגיה. אין בהם יצר אמנות. ספק אם יש בהם שליחות. אולי יש התגייסות עיוורת.

יש אמנות ללא שליחות. זה אפשרי. אין שליחות ללא אמנות. שליחות ללא אמנות היא תעמולה. סרטי הקרן-הקיימת, קראנו לזה. סרטים של "שירות הסרטים הישראלי" בראשית דרכו. לממסד היה חשוב להביא לציבור הרחב צילומים חיים מאולפנים קולטי עלייה, מיישובים שזה עתה קמו, משיכונים הנבנים בעיירות. יוצרי קולנוע תיעודי עלולים להפוך לכלי בידי השלטון, במיוחד בתקופה של חלוציות ומאבקים.

האם לא כך המצב היום בפלשתינ? קחו למשל את ההתנגדות העזה שמעוררים תאופיק אבו-וייל וסרטו "עטאש - צימאון" בקרב האליטה הפלשתינית. בהתנגדות לא קטנה התקבל גם הסופר סייד קשוע. מדוע? מפני שהוא מסרב להיות שבוי במכונת התעמולה הפלשתינית. מפני שיש לו דעה והוא אינו חושש להביע אותה. מפני שהוא עושה אמנות, הוא כותב סיפורים. הוא כותב על החיים שלו כאן ועכשיו והנה מתברר שבחיים האלה יש לא רק פוליטיקה. סייד קשוע, תאופיק אבו-וייל ועוד כמה יוצרים פלשתינאים, החליטו שלארוחת הבוקר הם אוכלים ביצים ולא פוליטיקה. האם זה מפחית ממידת השליחות שלהם? מהמשימה שקיבלו עליהם? זה מקהה את עמדתם הנחרצת נגד הכיבוש? לא. זה פשוט לא משרת את בעלי האינטרסים הפוליטיים. שליחות איננה תלויה בהתייצבות בצד פוליטי זה או אחר.

לפעמים אני מיחל שהצנזורה בישראל תהיה חזקה יותר, תובענית. ולא משום שדעתי כדעתה, ולא משום שבדעתי להגן בכך על עמי ומדינתי. אלא מתוך קנאה ביצירה העצמאית בספרד של פרנקו, במדינות ברית ורשה הכפופות לבריה"מ הקומוניסטית, ביצירה העכשווית באיראן. מובן מאליו שלא ניתן היה לצאת נגד השלטון בזמנים ההם במדינות הנזכרות, או באיראן של ימינו. אבל בארצות האלו, בזמנים קשים לחיי האמנות החופשית והפתוחה, נוצר קולנוע משמעותי, של יוצרים חדורי שליחות שאימצו מנגנונים נפלאים לאנדרסטייטמנט. הם לא ידעו שרק לאנגלים יש ויזה בכיוון הזה.

נסעתי עם מזל סעיל באירופה כדי לחפש את דני, בעלה שנעלם. חשבתי שנצליח לגלות מה עלה בגורלו וזה יוביל לפתרון סבלה של אשה קשת יום זו. אם הוא חי, יואיל וייתן לה גט; אם הוא מת, יואיל בית הדין הרבני וישחרר אותה מעגנותה. ליווייתי את מזל גם לקברי הצדיקים, לעבודתה, שם הכירו את בעייתה וניסו לסייע לה.

יחד עם מזל הלכתי לכנסת, ליעל דיין, לח"כ נעמי חזן. הלכתי לאנשי שירות הביטחון. השב"כ הסכים שעובד לשעבר ידבר אתי. מאנשי המוסד לא שמעתי כלום. הלכתי למשפחה של דני סעיל, לחברים שלו בפנתרים השחורים של ראשית שנות השבעים. מובן שהלכתי גם לפרקליט שלו. כולם הטיחו האשמות זה בזה. בשב"כ אמרו שהוא בוגד, חבריו בפנתרים אמרו שהוא גיבור. אלו אומרים - הלוואי שמת, אלו אומרים שכרו לו את קברו בעודו בחיים.

מיטלטל בין הדוברים, מלווה במזל סעיל ובצלמת הנפלאה נילי אצלן, הייתי בכל מקום אפשרי. גם בטוניס, גם בג'רבה. עוד יום ועוד יום. הפסקתי לספור את ימי הצילום. לא היה עוד טעם לעשות חשבון של רווח והפסד. בשבילי זה היה הסימן שעברתי את תחום האמנות ואני כעת בטריטוריה של שליחות. שם כבר פחות חשוב איך ייראה הפריים, פחות קריטי לבחור את שעת הצילום והאור. עדיף שיהיה סאונד טוב אבל חייבים ליצור הקלטה, אז מקליטים בכל מצב.

לימים, בשעת העריכה, התברר שחומרים אלו שצולמו בדרך לא דרך אינם נחוצים לסרט.

דוקומנטריסט שמצלם או מקליט בכל מחיר (כלומר, בלי להתחשב בתנאי האור והקול ומבלי לתכנן את עבודתו בקפידה) הוא שליח; או שנטל שליחות בשירות עצמו או שקיבל עליו משימה. הטכנולוגיה הזמינה של ימים אלה בתעשיית הקולנוע, משפיעה לרעה על השליחות וגם על האמנות. לא כל מי שאוחז במצלמת וידאו הוא אמן, או אפילו שליח. מהי המשמעות של צילום עשרות ומאות שעות ללא חשיבה יצירתית ותכנון מוקדם? אם יש משמעות היא בוודאי לא אסתטית. היא בוודאי לא בתחום האמנות. ספק אם היא יכולה להיות בתחום השליחות.

מצלמות הווידאו, גם אלו בעלות איכות שידור, הן קלות לתפעול ונגישות. קלטות הווידאו, חומר הגלם, זולות להפליא. הסיכון שבהעסקת צלם מתחיל איננו גדול. עד המצאת הווידאו המהיר והזול, דוקומנטריסט נהג באחריות. כאשר הסרטים צולמו על פילם קודאק 16 או 35 מ"מ, נאלץ הדוקומנטריסט לתכנן את הצילום. הצילום בפילם הוא יקר ומחייב חשיבה מוקדמת. הדוקומנטריסט צריך לשאול אם מה שקורה עכשיו במציאות הוא משמעותי לסרט. מי אומר שצריך לצלם כל כך הרבה שעות כדי לערוך סרט של שעה או שעה וחצי.

זו אינה הזמנה לצאת נגד התקדמות הטכנולוגית. אינני מפנה אצבע כדי להאשים. לשיטתי, אמנות היא מודעות. מודעות היא תוצאה של חשיבה: למה אני רוצה לעשות את הסרט הזה? איך אני מתחבר אליו? מה השליחות שאני נוטל עלי כיוצר סרטים דוקומנטריים, ובאיזה אופן אני הופך את השליחות לאמנות? רפלקסיה אינה פוגעת באינסטינקט, ביצירה. הצהרת כוונות היא הקו המחבר את המרכיבים המשמעותיים של היצירה הקולנועית הדוקומנטרית.

בפסטיבל הקולנוע בירושלים הוצג לראשונה הסרט "אודסה אודסה" של מיכל בוגנים. הסרט מצולם בפילם. החיסכון בחומר הגלם חייב אותה לחשוב, חייב אותה להחליט מראש מה היא רוצה. היא חשבה, היא החליטה. החלטה של במאי במקרה כזה משמעה לקחת סיכון. כלומר, אתה לא יכול לבוא ליום צילום ולהגיד לצלם הסרט: יאללה, צלם. יש דברים שחייבים לוותר עליהם. יש דברים שצריך להתעקש עליהם. זה בדיוק הבימוי הדוקומנטרי. לבחור, לא לרצות להגיד הכל. לדעת להבחין ביו הטפל לעיקר. לדעת שבכל מקרה לא תוכל למסור את כל המידע. להבין שחווית הצפייה חשובה יותר ממסירת כל המידע. את שאר המידע יכול הצופה להשלים במדיום אחר. את שאר החוויה אין להשלים.

המסע שלי עם מזל סעיל מיצה את עצמו. אין עוד לאן ללכת. אין למי. נסגור את הסרט, אין ברירה. אין הפי-אנד, אבל יש דמות של לוחמת חופש שדיוקנה נפרס במהלך הצילומים. העיתונות הכתובה שתתה בצימאון את פרטי הסיפור. אחרי ההקרנה הראשונה ביקשו (וקיבלו) ראיונות עם מזל, ראיונות עם במאי הסרט. היו שיחות עם הפנתרים השחורים, היו גם שיחות עם איש השב"כ, ועם מנהל בתי הדין. "לאן נעלם דני סעיל?" צעקה כותרת "7 ימים" של "ידיעות אחרונות".

הסרט התקבל לתחרות וולגין בפסטיבל הקולנוע בירושלים, הפסטיבל היוקרתי ביותר בישראל. לא זכיתי בפרס. אחר כך הוזמן הסרט לפסטיבלים בעולם. הסרט התנחל כך, כבדרך אגב, בטריטוריה של האמנות. אבל הוא לא נטש גם את הטריטוריה של השליחות. עם סיום ההפקה היה ברור שהוא נכשל במשימתו, מזל לא שוחררה מעגינותה. אנחנו לא יודעים די על דני סעיל. אין בידינו המידע שיכול להביא אותנו אליו. לא עלה בידנו לפתור את התעלומה.

במסע של אמנות ובמסע שליחות יש נקודת אל-חזור, שממנה ואילך הנוסע שבוי בסיפור ויש לו האנרגיה ללכת קדימה כדי לפצח תעלומה או להיכנס לעבי הקורה. אבל יש גם נקודת סיום. ממנה ואילך אין אנרגיה מספקת להמשיך, לא בשליחות ולא באמנות. אני התייאשתי. היו לי כמה סצנות אנושיות, מרגשות. השתמשתי בהן בעריכת הסרט. עם סיום העריכה אני מבין ויודע שיש בידי מידע רב יותר משהיה בידי עם כניסתי להרפתקה זו, אבל אין בידי המפתח לפתרון התעלומה. שליחותי נכשלה. היומרה התנפצה.

*

מה מסמן את סופו של תהליך היצירה? מה מסמן את סופה של השליחות? בתהליך היצירה רק היוצר יודע, בינו לבינו, מה מצבו. האם נסתתמו מעייני היצירה הזאת? האם אזלו הכוחות? האם הסתיים המאבק להפיק את היצירה הייחודית, החד פעמית? אין קושי כמו הקושי להחליט לסיים את העבודה על יצירה אמנותית.

אבל השליחות היא משימה. אם לא קל לסיים, קל למדוד אותה. למשימה יש סוף. למשימה שלי לא היה סוף. למזל לא היו טענות, לא אלי בכל אופן. שנינו ידענו שעשיתי לא מעט. מזל הבינה שעשיתי כמעט כל מה שאפשר לעשות. אני ידעתי שלא. תמיד אפשר לעשות עוד.

גבולות השליחות והאמנות מיטשטשים. נדרשת לכך לגיטימציה וספק אם יהיה מי שיתן אותה. מי יתן הרשאה להתנהגות של יוצר סרטים במציאות שמחוץ למסך? יוצר הסרטים הדוקומנטרי הנבון הוא מופת של אחריות אזרחית. מביט במבט חקרני, נוקט גישה מוסרית, לא מוסרנית. סרט דוקומנטרי טוב אינו נדרש להיות רלוונטי. הרלוונטיות היא לא עניין מקודש. סרט טוב הוא סרט טוב. גם היום, גם מחר. גם בשנה הבאה.

הדוקומנטריסטים של היום בונים את הארכיון של המחר. מה יידע עלינו חוקר תרבות בעוד 50 שנה? ילך החוקר ויתכבד בצפייה בסרטים דוקומנטריים שנעשים כעת, בימים אלה. האחריות של הדוקומנטריסט גדולה. עליו לראות בעבודתו שליחות, גם אם לא רצה בכך. אין ליוצר הדוקומנטריסט אופציה אסקפיסטית. מרגע שבחר לעסוק במדיום הדוקומנטרי, הוא ימצא את הדרך לספר סיפור שיהיה סיפור ייחודי. הוא ינקוט דרך סיפור ייחודית. כי אנחנו כעת בטריטוריה של אמנות הקולנוע הדוקומנטרי ובמחוז זה נבחן "האיך" יותר מאשר "המה".

דומני שבסרט "קברו אותו והוא חי" חטאתי בהתלהבות יתרה מסיפורו המפותל של דני סעיל. ייתכן גם שביקשתי לצאת ידי חובה בהבאת מידע רב ככל האפשר. לא נותר לי אלא לתקן זאת בסרטים הבאים, ובמיוחד ב"רשימת אהבה" – ששליחות ואמנות משמשים בו בערבוביה.

"קברו אותו והוא חי" שודר בערוץ 1, במסגרת שידורי המחלקה הדוקומנטרית. הסרט קיבל ביקורות טובות אבל המבקרים לא יצאו מגדרם. בעקבות השידור עלתה הבעיה וטופלה שוב בעיתונות. השליחות שלי הגיעה לסופה, אבל הבעיה לא נפתרה. מזל נשארה עגונה ותעלומת דני סעיל נותרה בעינה.

לקחתי את הסרט ואת חומרי התחקיר – קלסרים עבי כרס – אל עו"ד אביגדור פלדמן. הוא ראה את הסרט, קרא את התחקיר, שאל. פלדמן פנה לבג"ץ וביקש מהמדינה, ממשרד ראש הממשלה, ממשרד הביטחון, שיגלו כל מה שהם יודעים על גורלו של דני סעיל. עלתה השאלה האם למתוח גבול ברור בין היוצר לגיבור סרטו הדוקומנטרי? האם גם אחרי שהסרט הסתיים ממשיכות להתקיים האחריות, השליחות. לפעמים נדמה שלמען האמנות היוצר מוכר אשליה לא רק לצופים, הוא מוכר אותה ביתר שאת לגיבורי סרטו. ראו מה קרה לתוכניות המציאות. ראו איך הופיעו תוכניות הדוקו-סופ (docu-soap) והשתלטו לזמן מסוים על המסך. מה הם עשו? לרוב ניצלו לרעה את תמימותם של אנשים ונטעו בהם אשליה שהם גיבורים, כמעט גיבורי תרבות. רחוק מאוד משליחות. רחוק מדי מהאחריות המתבקשת מהיוצר הדוקומנטרי.

עדיף להגיד למזל שלום ולא להתראות? אולי. אבל זה לא היה המקרה. תחושת החובה האזרחית שבה והשתלטה על האמנות. העתירה שהוגש לבג"ץ עשתה את שלה. לא עברו ימים רבים והטלפון צילצל בביתי. היה זה איש מוסד בגמלאות. אמר שהוא יודע משהו, שהוא יוכל לעזור. הוא היפנה אותי ליהודי דתי שהצליח לצאת מבגדאד ומצא עם משפחתו מקלט באמסטרדם. צילצלתי לאמסטרדם. זה לא לטלפון, אמר לי הרב שנמלט מעיראק. פניתי לבית הדין הרבני. שלחו אתי רב, משחרר עגונות. מזל סעיל הצטרפה. ישראל סגל, עורך "יומן השבוע" בערוץ 1, שמע על כך, וביקש להכין ליומן כתבת המשך לסרט. הפגישה עם הרב באמסטרדם היתה הזויה. סיפור שלא יאמן סיפק פתרון. דני סעיל

קבור כנראה בבגדאד מראשית שנות השמונים. אין לכך הוכחה חותכת, איש לא ראה גופה, אבל הנסיבות כולן מצביעות על כך. חזרתי לחדר העריכה. סגל ראה את הכתבה והעלה רעיון מבריק. למה שלא תשבור את המפגש עם הרב ותבנה יותר מתח לקראת הפגישה השנייה, שבה יתן את הפתרון. בין פגישה לפגישה נשים את מזל סעיל משייטת כתיירת בתעלות המים של אמסטרדם. כך עשיתי. הייתי שבוי בשליחות שלי. סגל החזיר אותי לאמנות הסיפור הדוקומנטרי. זה מותר. נכון שלא היו שתי פגישות באותו יום צילום. אבל גם נכון מאוד שהגישה הדרמטית של סגל מנצחת.

העדות של הרב הספיקה לבית הדין הרבני, וחצי שנה אחר כך שוחררה מזל סעיל מעינותה.

מזל סעיל נלחמת בימים אלה לקבל את המגיע לה מהביטוח הלאומי, המתעלם ממצוקתה. פעם בכמה חודשים אני משתדל לבוא ליבנה, לפגוש את מזל, להטות אוזן למצוקתה של אשה שלרגע חוותה הקלה ומאז קוראת לי "אחי". לא בסחבקיות.